

toztak a Kárpátok és Thüringi erdő aljában tan-nyázó szlovének is, kik a déli és nyugoti szláv testvérek hadi vállalataiban és terjeszkedésében rég idő óta részt vettek s kik most annyival inkább tódultak a zsákmányra, mert egy régi hagyomány szerint Dácia és Pannónia is a szláv ősök birtokai közé tartozott volna.¹

13. Az ős magyarok korszaka.

A magyarok a szlávok és bolgárok ellen indulnak s ezek földét elfoglalják. — Az Al-Duna felől érkezve először is a Körös-Maros közét hódítják s ülik meg. — Innét indulnak az ország többi részei meghódítására. — A Névtelen más-kép határozza meg a foglalás rendét. — Elbeszélése a szójátékokon alapul. — A Körtvélytő és Öcsőb szerepe. — Érthetjük-e az alatt a határbeli Körtvélyest? — A Kórógy mente és Ond vezér birtoka. — A honfoglalási megtelepülés bizonyítékai s viszonyai nálunk.

Nagy-Moraviának vagyis a „Nagy szláv birodalomnak“ minéműségével és határaival nem épen könnyű tisztába jöni. A szláv írók szerint e birodalom egyszersmint bolgár is lett volna s a IX. sz. vége felé lenyult a Kárpátoktól az albán hegyekig, s „az egész arczvonalon a keresztyén-ség világa ömlött el“.² A bolgár trónon ez idő-

¹ Hilferding, i. m. Safarik is állítja ezt — Nestor tanu-ságára hivatkozva. (Slavische Alterthümer I. 225—302.)

² Hilferding, Szerbek és bolgárok tört. Ford. Kis S. 67—69.

ben a harczias Simeon ült, kinek fensősége alatt állhattak tehát a Névtelen vezérei: Szalán, Mén Marót és Glád, mindnyájan a Tisza partján, ha ugyan ezek egyáltalában történeti személyek voltak. Simeon maga harczias természetű volt s a kelet-római császárt, Bölcs Leót, épen ujjal megverte, midőn ez a Volga és Dnieper (Etel és Uzu) közti térségen, Kipcsákban, tanyázó magyarok segítségét kérte. A magyarok ekkor átkelve a Dunán Bulgária téerein többszöri véres harczban tönkre verik Simeon seregét.

Ugyan ez időben Moráviának is nagyravágyó uralkodója volt Szentibald vagy Svatozluk személyében, ki noha a német királynak adót fizetett, de vele egyébként nem sokat törődött s birodalma határait hazánk egész nyugoti részében kiterjeszté. Ez ellen meg Arnulf német császár hívta segítségül a vitézségökről elhíresült magyarokat, kik is ennek következtében törnek be Pannóniába s ott mindent elpusztítanak. Távol-létökben Simeon a besenyőket (paczinákiták) fel-lovalta a magyarok Etel-közben hátrahagyott családjai ellen, melyeket a bolgárok és besenyők a gyöngye őrséggel együtt lemészároltak, úgy hogy mikor őseink hadjáratukból haza érkeznek, ott-hon jóformán csak holtakat és pusztulást talál-nak. Magukhoz véve tehát a még megmaradtakat s barmaikat, újra fölkerelkednek s Hunniába kö-ltöznek, a mi annál könnyebben ment végbe, mert az itteni népség nagyobb ellenállásra képtelen volt.

Az egykorú Konstantinos császár szerint a

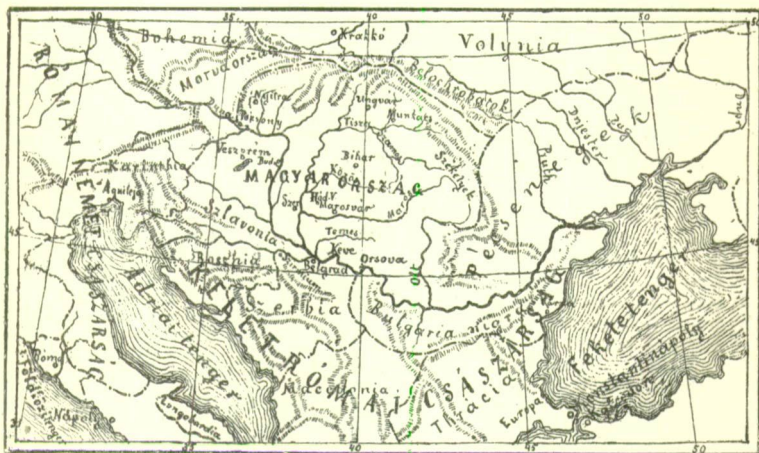
magyarok mingyárt az etelközi mészárlás évében beköltöztek arra a földre, melyen mai nap | 896 is laknak, ott telepedtek le, nevezetesen azon a vidéken, melyet „a Tisza, Temes, Maros és Körös határolnak“, minekutána előbb az itt talált lakosokat részint elűzték, részint leigázták.¹

E szerint a honfoglaló magyarok legelsőbben is a tiszántúli vidéket szállották meg s ennek birása volt főtörekvésök; Béla Névtelenje pedig nem történelmet ír, midőn azt állítja, hogy a magyarok Munkács felől jöttek be e hazába, a mi annál kevésbbé történhetett, mert a nev. császári író a Baruch, Brut, Trull és Szeret folyókat említi s világosan megírja, hogy a turkok (magyarok) azon a tájon, hol a Traján hídjának romjai vannak, mentek Nagy

¹ De administr. imp. XL, XXXVIII. — Pray (Dissertation. de origine Hunnorum etc.) Konstantin császár előadását feldolgozván — a többi egykorú író adatainak egybevetése után a honfoglalásra nézve ezt a sorrendet állapítja meg: harc Svatopluk ellen 892-ben, Simeon ellen 895-ben, a besenyők etelközi mészárlása s a magyarok Dáciába költözése 896-ban, Dunántúl elfoglalása 898-ban. (V. ö. Ipolyi és Fraknói. A millenarium az akadémiában. Század. 1883. 185., 215.) Salamon szerint a sorrend ez: harc Svatopluk ellen 892., a bolgár háború 895—896, a magyarok kárpáti átkelése 897, Dunántúl elfoglalása 898. — Hazai krónikásaink időszámítása teljesen eltévesztett. Thuróczi például 744-ről, «Atilla halála után» a 31-ik évről (Chron. Hung. II., I.) beszél. A Névtelen (II., III., IV.) ingadozik, de mégis 818-ra teszi a honfoglalást.

Moravia felé, a Tisza folyó mellékére,¹ a minthogy a dolog természetéből is az következik, hogy őseink a besenyők által folyton űzve és verve a legeggyenesebb úton keresték a lakásra való földet.

Itt érte már őket Arnulf meghívása s innét indultak Konstantinos szerint „a Daciában ekkor letelepült turkok” Svatopluk fiainak

43. sz. A dunai tartományok a honfoglalás korában.

¹ Konstantinos másutt így ír: «In hoc autem loco, in quo Turci suo aevo degebant, antiqua quaedam monumenta supersunt, intra quae pons Trajani Imperatoris ad initia Turciae et Belgrada, . . . Sirmium, quod Belgrada abest, duorum dierum itinere: inde magna Moravia, baptismo carens, quam Turcae (értsd: a magyarok) devastarunt. . . . Atque haec quidem juxta Istrum flumen: . . . ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus. Eorum primum Timeses est, alterum Tutes; tertium Moreses, quartum Crysos, quintum Titza (Itinerarium).

leverésére,¹ a mit azonban 899-ben hajtottak | 899
végre s csak 900-ban lettek urai az egész Pan- | 900
nóniának,² habár sajátlagos hazájok egy időre
Dácia és Pannónia északi része volt s ide tértek
vissza itáliai, bajor és karinthiai rabló kalando-
zásaik után is.³

A tiszai síkság hadászati jelentőségét, egy
lovass nomád népnél, Közép-Európára nézve már
a hunok történetében kiemeltük s Árpádot talán
e tekintet, talán a hagyomány is, melyet az itt
és Európa keleti részében folytonosan lakó, hun-
nal elegy népek fentarthattak, vezette először is
Átilla székhelyébe.

A Névtelen szerint az egész megfordítva tör-
tént volna. Ő, ugyanis akkép' írja le 'a dolgot,

¹ De admin. imperio. XLI., XLII.

² Annales Francofuldenses és Hermanus, contractus
Severinusnál 364.

³ Annales Fuldenses és Analecta Vindobona. U. o.
Thierry is. (II. 392) azzal tartja, hogy a magyarok kelet-
felől érkeztek, mikor letelepedés végett Hunniába jöttek
s Béla Névtelenjének ő sem igen hisz. Hilferding így ír
a magyarok útjáról: «elhagyták Bessarábiát és nyugot
felé vándorolva a Duna és Tisza között foglaltak
magoknak új hazát, hogy újra családi életet folytathassa-
nak; innét intézték rabló hadjáratukat a német és szláv
tájak felé» stb. «De legvégzetesebb volt letelepedésök a
tiszai síkságon, melyet előttük a hunok és avarok
bírtak... Egy erős éket képeztek az északi és déli szláv-
ok között.» (Gesch. d. Bulgar. 164). Keletfelől vezetik
be még a magyar honfoglalókat: Severinus és Thuróczi,
északkeletről Kézai, Pauler Gy., délről a Pozsonyi
krónika.

hogy a magyarok, mikor az ország szamos-marosközi részét és Erdélyt már meghódították, Csongrád vidékét még Mén Marót birtokában hagyták s csak tíz évvel később, mikor a Duna-Tisza közének, Pannóniának, Bánságnak és Szerviának megszállására került a sor, hódították azt meg, mikor t. i. Árpád Szalánt Alpárnál megveri.¹ Ezúttal történt egy nevezetes esemény, mely-

¹ Névtelen XXXIX. fej. Ezúttal a Névtelen szerint a megrettent görögök és bolgárok ijedtükben a Tiszának rohantak s abba fultak bele. Mitől fogva ezt a helyet Görög-révnék nevezik. — Ámbár ez utolsó szó származtatás, melyben szerzőnk akkori írók szokása szerint nagy gyönyörűségét találta, eléggé mutatja, hogy itt afféle történelmi eseményekről lehet szó, minőkkel ő a Munkács, Ungvár, Dézs, Szer stb. elnevezések ötletéből, hazai historiánkat tarkázta: mindazáltal katona íróink egész komolyan fejtegetik, hogy mily kitűnő volt az a hadászati terv, mely szerint Árpád ekkor működött s az egész hadjárat mennyire megfelel a sztratégia kívánalmainak! Ez még csak hagyján, hanem Thuróczi (Schwandtnernél I., 102) Szvatoplukot, ki már több év óta az élők közt sem volt, egy vesztett harcz után Árpád által belekergetteti a Dunába. Eftéle lelkes pátriotaság sugalta a későbbi monographia írók egynémelyikét is, a kik t. i. tisztóknek ismerék a honfoglalás fő személyeivel, Árpáddal vagy legalább valamelyik alvezérével s hadaival, saját vidékükön hosszabb vagy rövidebb látogatást tétetni. Így a különben derék Hornyik (Kecskemét Tört. I. 92. s ugyan ő, Pusztaszer története 1—8. l. Vas. Ujs. Szerk. Pákh Albert 1861. 554—557. ll.) Árpáddal, ki szerinte. 888-ban jött be a hazába, Nagy-Kőrös területén üttet tábort, Zalán fejedelemnek Alpáron mutatja ki lakását, majd Körtvélyes és Gyümölcsény erdők közé vezetvén a nagy honfoglalót.

nek színhelye határunk lett volna s melyet szerzőnk így ad elő:

«Árpád vezér és vitézei a nyert diadal után innen megindulván az ú. n. *Curtuelton* (Körtvélytő) mocsárhoz jövének és ott maradának a *Gemelsen* (Gyümölcsény) erdő mellett harmincznégy napig. És azon a helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött. S ott a vezér velejött nemeseinek különböző helyeket ajándékozott minden lakosaikkal együtt. És azon helyet, hol mindezeket elrendezték volna, a magyarok tulajdon nevökön *Szernek* (Scerii) nevezték, mivelhogy ott vették szerbe az ország minden dolgát. És a vezér ezen helyet *Oundunak*, az *Ethe* atyjának, adta a Tiszától a Botua mocsárig¹ és *Curtuelton*-tól Alpár homokjáig. Azután pedig néhány év multával *Ethe*, *Oundu* fia, összegyűjtván a sok szlávságot *Olpár vára* és a *Beuldu-i* (Böldi).

bizonyítgatja, hogy Körtvélytő voltaképen a kecskeméti határban fekvő Péteri-tó, Gyümölcsény pedig «nem egyéb mint a mai Kecskemét nevének, talán egy kis leírási hiba beszámításával eredeti német jelentése». Önként értődik, hogy a szeri «szervező nemzet-gyűlésnek» is Kecskemét határában kellett meggesnie, minthogy P.-Szer a mi időnkben ott fekszik, ámbár Oroszországban is elég számos Pustazero helynevek találtatnak, (Borovszky, Honfoglalás története) melyek mindenikén pedig Árpádék aligha tarthattak nemzet gyűlést.

¹ Bocsát, mint a Halász-székhez tartozó puszták egyikét, Tertel, Kenythey szállások társaságában az oklevelek 1475-ben is említik. (Fessler, Geschichte der Ungern, V. 551.)

rév között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlávok saját nyelvökön Surungrad-nak, azaz Feketevár-nak neveztek.»¹

Mindamellett Csongrád megye meghódítása még máskorra maradt. Ezt szerzőnk művének XVI. fejezetében tárgyalja tüzetesen, a hol elbeszéli, hogy Szalán legyőzése után, mikor Árpád a dunántúli hadjáratból visszaérkezik, csepelszigeti főhadszállásáról küldi vitézeit Usubu, (Öcsöb) *Usubu* és Velek vezérletök alatt a Szamos és Maros közti kozárok fejedelme, Mén Marót ellen, a ki Bihar városában parancsnokolt. A vitézek a szigetről „megindulván, átlovagolának a homokon s a Tisza vizén a böldi révnél áthajóznak. Innen tovább lovagolva a Korógy vize mellett szállának táborba. És a székeljek, kik előbb Átilla népei voltak,² meghallván Öcsöb hírért, mindnyájan békességesen elébe menének és fiaikat különféle ajándékokkal önként túsul adák s Öcsöb serege előtt az első sorban kezdenek Mén Marót ellen harcolni. S a székeljek fiait mindjárt átküldék Árpád vezérnek s magok székelj kalauzaikkal együtt Mén Marót ellen kezdenek harcolni; a Körös vizét a szarvasi halomnál átúsztatták s innen ellovagolván a Tekerő-ér (Csökmő) mellett szállának táborba“ — (miután útközben egy csomó

¹ A Névtelen XL.

² Könnyen lehettek, mert a régi hazai hagyomány szerint, mint már említők, Átilla csak 31 évvel előzte meg a magyarok bejövetelét!

helységet magokhoz illően becsületes jó magyar nevekre — Csaba, Békés, Mágor, Okány, Árpád, Józso stb. — elkereszteltek.) De Mén Marót nem mert velök szembeszállani, hanem Bihar várában hátrahagyva katonáit, maga családjával együtt elmenekült, a vár pedig 13-ad napra megadja magát. Mén Marót ennek hírére meghódol Árpád előtt s országát és Árpád fia, Zsolt számára leányát feleségül felajánlja, a mi el is fogadtatik.

Minthogy a Névtelen elbeszélése csakugyan vidékünk körül forog s abban épen a határunkbeli Körtvélyessel rokon Körtvélytó neve előfordul: mi természetesebb, minthogy a vásárhelyi korábbi írók, habár a Szer név határozottan a Tisza túlsó oldalára mutat, Körtvélytót nem engedhették az ottaniaknak, főleg a más megyebeli kecskemétieknek s egy 1727-iki egyezséglevél tekintélyére támaszkodva vitatták, hogy az alatt a városunk határába eső Körtvélyes értendő „és így ezen a környéken alapított Árpád fő embe-reivel országot.“¹ E felfogásnak a tudós Szabó Károly² is pártjára állott, ámbár, minthogy a mi Körtvélyesünkön tavat már nem talált, azt állította, hogy az alatt a szomszéd határban levő Dóczi-tó értendő, „melynek környékén még most is számtalan vad körtefák láthatók“. Ugyan ő a Gemelsen erdőről azt írja, hogy „gyümölcs-fáitól vette nevét, melyeken természetesen csak

¹ Palugyay, (Csók Mózes vásárhelyi városi jegyző adatai) Magy. orsz. legúj. leírása IV. 511.

² Szabó Károlynál i. m. 73—76. l.

vad gyümölcsfákat, a Dócz és Körtvélyes táján P.-Szerhez nem messze tenyésző vad körtefákat érthetjük“.

Mi a Gemelsen szó értelmezésében sem Szabóval, sem Hornyikkal nem tarthatunk, minthogy azt egy 1277-ki oklevél úgy magyarázza, hogy alatta valami „fehér virágú tövisfa“¹ érteendő.² Ugyhogya dolog illetén állásában a dóczy és körtvélyesi határban levő körtefáknak a Gemelsennel épen semmi összefüggéseket sem láthatjuk be, a mit legbizonyosabban a mi Körtvélyesünk neve mutat, melyet az ő s magyarok a Körtvélytől és nem a Gemelsentől képeztek, annak jeléül, hogy a körte már akkor sem volt azonos a kökénynyel. A mi pedig a Körtvélytőt illeti, kétségen kívül vagyon, hogy ilyen nevű falu s illet. pusztá a Tisza nyugoti partján létezett, melynek helyét és nevét még a múlt században is tudták és számontartották,² s hogy ez a terület, a mint ezt alább, mikor Körtvélyesről különösen szólunk, tüzetesen látni fogjuk, nem tartozott városunk határához; bár szintén kétségtelen, hogy e határ a Tisza tulsó partjára is kiterjedt, a mint hogy ma is kiterjed, Körtvélytő azonban nálunk nem létezett sem

¹ «Alba spina», tehát valószínűleg kökény, annyival inkább, mert a Kukel (kökény) kun szó jelentését a Cod. Cumanicus is spina-val fejezi ki (gr. Kún G. Additamentorum ad Cod. Cumanicum nova series 34. l.)

² Keglevics József földesúr óvása e hely elfoglalása ellen — a Jászai konvent ltárában. (Prot. 10, f. 192.)

egyik, sem másik parton. Körtvélyesi tóról az 1138-diki s körtvélyesi tiszai révről az 1266-diki oklevél ugyan emlékezik; de ezeket nem azonosíthatjuk a Körtvélytőval, részint a neveken, részint s főleg a földrajzi fekvésben mutatkozó eltérés miatt. Ez utóbbi azt tünteti fel, hogy Körtvélyes és számbavehető tavai főleg a Tisza vásárhelyi oldalán, ellenben Szer, hol az alkotmányozó gyűlés tartatott volna, a Tisza másik oldalán feküdtek, ami lehetetlenné teszi a két hely kombinálását, miután írva van, hogy a Körtvélytő 'ép' ott feküdt, a hol Szer; — különben a tanácskozó országnagyokat, a mint már fentebb a Tavak alatt is megjegyeztük, abba a képtelen helyzetbe juttatnók, hogy nekik a hön-gyűlésen részvétel céljából 34 napon keresztül minden nap a Tiszán és a közbeeső vizeken kellett volna átúsztatniok és átgázolniok.

Azonban tegyük fel, hogy a Névtelen a pusztaszeri gyűlésben és ennek hely neveiben tényt és valóságot ad elő, ez esetben is kétségtelen, hogy a nevezetes gyűlést e vidéken, t. i. határunk szomszédságában tartották és hogy e vidéket Usubu és Velek vezérek szerezték meg a magyarságnak, mint a kiknek hadi tényei közé a böldi réven átkelés, az egykor városunk határát is képező Kórógy folyó mentén való táborozás s e föld urának, Mén Marótnak meghódoltatása, számíttatik. A Kórógy, melynek hatalmasan kiképződött árka most már szárazon áll, abban az időben s még azután is századokon

át nem volt holt folyó. Mélysége és meredek partjai ugyan az átkelést kissé alkalmatlanná tették, mindazáltal megtörténhetett, hogy Usubu-ék rajta átkeltek s városunk határát már ez útlejtőben birtokba vették, bár erről a Névtelen tüzelesen és megnevezetten sehol sem emlékezik.

E táborozásoknál valamivel nagyobb bizonyossággal látszik bírni az Ondnak szóló adományozás, a mennyiben arra hiteles oklevél van, hogy az Ondtól származó Kalán nemzetség egyik tagja, a Pósa fia Nána, Alpár feléről és 1266-ban a Körtvélyesi rév negyedrészeről, mint tulajdonáról rendelkezik,¹ habár a Névtelentől az is kitelhetett, hogy a korabeli, vagyis a XII. századi birtokosok ősei közt osztotta ki a honfoglalási hősi tetteket és ezek színhelyeit, akár mint folytak légyen is le különben a háromszáz évvel az előtt történt dolgok, melyekről részletes és hiteles jegyzék úgy sem maradt az utókorra.

Akármint lett légyen Ond hadjáratával a dolog, annyi valószínű, hogy mivel Konstantinos császár a honfoglaló magyarokat legelőször e vidékre vezeti be, mivel ezek lovas, nomád nép voltak, főképen állattenyésztéssel és halászattal foglalkoztak, mivel e táj, melyen határunk

¹ Fejér, Codex Diplomaticus IV. III. 319. (melynél a querrulog hibás olvasású szó helyére Pauler Gy. az országos levéltárban levő eredeti oklevél megtekintése után «portus qurtuelus»-t kíván tétetni. Század. 1877. 390.) V. ö. Szabó Károly, Vezérek kora 84. 85.

elterül, e czélra különösen kedvező volt s mivel végre ily nép véletlen megtámadtatásokra való tekintetből is előnyt adni volt utalva a vízközöknek: mindezek alapján tehát igen valószínű, sőt bizonyosnak tekinthető, hogy e tájon az ős-magyarok már a honfoglaláskor letelepültek. Ezt tanúsítják a népkerti vasúti állomás melletti Szőlőhalomból kiásott leletek, az e kort jellemző kengyelvasak, továbbá a vásárhelyi pusztán Bögi Kovács földén talált Konstantin császár féle arany pénz s végezetre a szegedi határban talált pogány korból való magyar régiségek, hol a lóval és kutyával együtt eltemetett emberi csontvázak, az érmek tanúsága szerint szintén e korszakra utalnak.¹ Az ős-magyar korbeli leletek azonban nálunk kevés számmal vannak, népesebb telepre vallót idáig épenséggel nem találhattunk, a mi nomád őseink gyér soraira mutat. Nem alkotak ők sem itt, sem másutt városokat, a mint ezt a hunoknál s a többi barbár népeknél is látjuk, melyek annak idején szintén szétszórva éltek s a városok alapítása iránt valamennyien természetes ellenszenvvel viseltettek. Nekik, ép' úgy mint a többi vándornépeknek, mely e vidéket és földünket ezer év óta lakta, a városok csak arra voltak jók, hogy azokat kifosztogassák s népét foglyaikká tegyék. Ez által tették őseink nevöket egy századon át rettegés és gyűlölet tárgyává az egész nyugaton, mígnem a szenvedett

¹ Lenhossék, Szegedőthalmi ásatások 9. 10.

vereségek és józan eszök őket a rabló kalandozásoktól visszatartották s megelégedtek az új haza természeti kincseivel, melyekben mindent feltaláltak, a mire magoknak és jószágaiknak szükségök lehetett s mely a benszüllött és meghódolt gyér lakosság mellett különben is elég gazdag volt arra, hogy őket eltartsa.

E belátás és az erkölcsi erő, mely ez önuralomban s a pogányság elhagyásában nyilvánult, emelte az ős-magyarokat barbár elődeik fölé.
